

CYFARFOD:	PWYLLGOR IAITH
DYDDIAD:	07 Tachwedd 2019
TEITL:	Adroddiad Sicrwydd Comisiynydd Gymraeg 2018-19 Hawlio Cyfleoedd
AWDUR:	Gwenllian Mair Williams Ymgynghorydd Iaith
PWRPAS YR ADRODDIAD	Cyflwynir adroddiad cryno ar ganfyddiadau'r Adroddiad Sicrwydd er mwyn i'r aelodau ystyried ei gynnwys ac unrhyw bwyntiau allai fod yn berthnasol ac allai arwain at gamau gweithredu i Gyngor Gwynedd.

1. Cefndir:

- 1.1 Bob blwyddyn bydd Comisiynydd y Gymraeg yn cyhoeddi adroddiad sydd yn ganlyniad gwaith ymchwil, arsylwi a holi grwpiau ffocws gan ei swyddogion, ac sy'n dangos eu canfyddiadau am lwyddiant sefydliadau i weithredu a chydymffurfio gyda'r Safonau.
- 1.2 Bydd y Comisiynydd yn dod i gasgliadau am lwyddiannau neu fethiannau i gydymffurfio gyda'r Safonau ar sail sawl peth:
- i) Canfyddiadau'r comisiynydd yn dilyn gwaith monitro cwynion ac achosion penodol o fethiant i gydymffurfio.
  - ii) Arolygon barn ac ymgysylltu gyda'r cyhoedd mewn grwpiau ffocws
  - iii) Gwaith arsylwi, cyfweliadau a cheisiadau gwybodaeth a thystiolaeth ar destunau penodol gyda sefydliadau
- 1.3 Nid yw'r adroddiad yn cyfeirio yn benodol at sefydliadau unigol – ar wahân i pan fydd yn cyfeirio at arferion da – ond yn hytrach yn cynnig darlun cyffredinol o lle mae sefydliadau arni o ran gweithredu'r safonau a'r hyn sydd angen gwella.
- 1.4 Cyhoeddwyd adroddiad sicrwydd diweddaraf y Comisiynydd dan y teitl **Hawlio Cyfleoedd**, yn ystod haf 2019, ac roedd yn edrych ar y berthynas rhwng gallu sefydliadau i warantu bod hawl yr unigolyn i wasanaethau Cymraeg yn cael ei fodloni a defnydd y cyhoedd o'r gwasanaethau hynny.
- 1.5 Mae'r adroddiad yn gofyn i sefydliadau ystyried camau gweithredu mewn tri maes:

- Trefniadau mewnol cadarn i sicrhau cydymffurfiaeth
- Cynyddu capasiti'r gweithlu er mwyn gwella darpariaeth
- Cymell pobl i ddefnyddio'r gwasanaethau Cymraeg

1.6 Er nad yw yn adroddiad unigol ar gyfer Cyngor Gwynedd, felly, mae nifer o bwyntiau perthnasol ac o ddiddordeb yn codi, ac mae nifer o syniadau ymarferol a defnyddiol yn cael eu nodi – yn seiliedig ar arferion da mewn sefydliadau - sy'n ein sbarduno i edrych ar ein trefniadau ein hunain ac ystyried a oes lle i wella neu addasu. Er enghraifft, ceir cyfeiriadau yn yr adroddiad hwn at gofrestr risg a grwpiau rheoli prosiect ar gyfer y Safonau, a chanllawiau ar gyfer gweithredu yn unol a dewis iaith mewn cyfarfodydd.

2 Crynodeb o ganfyddiadau perthnasol yr Adroddiad Sicrwydd:

2.1 Sefyllfa gyffredinol

Un o brif ganfyddiad yr adroddiad yw bod perfformiad sefydliadau yn gwella yn raddol, ond bod angen hefyd bod yn wylidwrus. Roedd y Comisiynydd yn gweld tystiolaeth bod y "*momentwm yn arafu*" ar gyfer rhai gwasanaethau.

Mae hon yn neges bwysig, ac yn ein atgoffa bod angen i ni weithio yn gyson i sicrhau bod pawb ar draws y Cyngor, ac yn enwedig felly Benaethiaid a Rheolwyr, yn ymwybodol o'u cyfrifoldebau a'u dyletswyddau o safbwynt y Safonau. Mae rhai ymholiadau a dderbynnir gan yr uned iaith yn awgrymu bod angen edrych ar rannu negeseuon rheolaidd am ofynion y Safonau, er mwyn codi ymwybyddiaeth, a defnyddio'r datblygiad yn ein dealltwriaeth o'r safonau i gynnig arweiniad a gwybodaeth glir ar faterion penodol, megis y disgwyliadau wrth gydwethio gyda chyrff cyhoeddus eraill.

2.2 Deall perfformiad y sefydliadau – gwirio a monitro (T: 46 Adran 3.1)

Nodir ar *dudalen 13* y Grynodedb Weithredol:

"Rydym am weld sefydliadau'n datblygu dealltwriaeth o brofiad tebygol pobl sy'n defnyddio (neu'n ceisio defnyddio) eu gwasanaethau Cymraeg. Bydd hyn yn eu galluogi i addasu trefniadau er mwyn gwella profiadau."

Mae hwn yn fater sydd wedi ei drafod yn y gorffennol, a nodwyd yn dilyn adroddiad sicrwydd diwethaf y Comisiynydd yn haf 2018 bod angen i ni ystyried gwneud mwy o weithgarwch i wirio gwasanaethau ar hap.

Gellir dadlau nad ydym yn gwahaniaethu rhwng defnyddwyr gwasanaethau yn gyffredinol a defnyddwyr y "gwasanaethau Cymraeg" gan fod ein gwasanaethau oll ar gael yn ddwyieithog, ond mae angen i ni hefyd gadw meddwl agored a bod yn wylidwrus o newidiadau yn arferion pobl er mwyn ystyried oes tactegau gwahanol y gallwn eu defnyddio i amlygu'r gwasanaethau Cymraeg a'r cynnig rhagweithiol.

Defnyddir pob cwyn neu ymholiad fel ffordd o gael persbectif gwahanol ar weithrediad, a byddwn yn ystyried unrhyw awgrymiadau ar gyfer gwelliant neu newidiadau a ddaw yn sgil y cwynion hynny.

Mae'r adroddiad hefyd yn cyfeirio at ddefnyddio ffurflen hunanfonitro (*enghraifft Arfer Llwyddiannus Prifysgol Abertawe t:48*) fel ffordd o gasglu gwybodaeth reolaidd gan adrannau am gydymffurfiaeth. Byddai casglu gwybodaeth flynyddol fel hyn yn ddilyniant da i waith yr Awdit Iaith a gynhaliwyd wrth osod y Safonau, ac hefyd yn fodd o sicrhau bod ymwybyddiaeth am y safonau yn cadw ar flaenau meddyliau rheolwyr.

Cyfeirir ar *dudalen 49 (pwynt 3.1.8)* yr adroddiad at fewnoli'r Gymraeg i drefniadau rheoli perfformiad, ac at y gwahanol ddulliau y mae sefydliadau yn eu defnyddio i fonitro a gwella perfformiad yn gyffredinol. Mae'n nodi:

"Dylai'r trefniadau hyn fewnoli'r Gymraeg, er mwyn manteisio ar systemau strwythuredig ar gyfer casglu gwybodaeth, sicrhau atebolrwydd, a delio a methiant. Lle nad yw hynny'n bosib, neu lle mae angen rhoi sylw manylach i'r Gymraeg, gellir sefydlu trefniadau cyffelyb ar wahân ar gyfer y Gymraeg."

Mae llwyddiant y Polisi Iaith a'r egwyddor a osodir ynddo "Y rhoir cyfrifoldeb ar **holl** swyddogion ac Aelodau'r Cyngor i hyrwyddo'r Gymraeg ym mhob rhan o'u gwaith", a bod y Cyngor am "brif-ffrydio'r iaith Gymraeg drwy ei holl waith a'i weithdrefn", yn sicrhau mai prin yw'r achlysuron o fethiant i gydymffurfio ac i gynnig gwasanaeth yn Gymraeg.

Serch hynny, efallai y dylid ystyried y sylw hwn a sut yr ydym yn defnyddio trefniadau rheoli perfformiad mewnol i sicrhau bod y Gymraeg yn cael ystyriaeth lawn ac amserol wrth ddatblygu prosiectau a chynlluniau mawr ar draws y Cyngor. Mae hyn yn cynnwys gwneud y gorau o rôl yr Aelodau Cabinet unigol, ac nid yr Aelod Cabinet sydd â chyfrifoldeb penodol am y Gymraeg yn unig, i sicrhau bod cynlluniau gan adrannau yn cyd-fynd gydag egwyddorion y Safonau a Chynllun Hybu'r Gymraeg ac yn ystyried sut maent yn mynd y tu hwnt i ddarparu gwasanaethau dwyieithog i fod yn helpu cynyddu cyfleoedd i bobl ddefnyddio'r Gymraeg ac i beidio â thrin Gymraeg yn llai ffafriol na'r Saesneg.

2.3 Arbenigwyr gweithredol (t:58 Adran 3.2)

Mae'r adroddiad yn tynnu sylw at yr angen i sicrhau bod:

"adnoddau ac amser staff digonol yn cael ei neilltuo i gyflawni'r rôl yn effeithiol"

...a...

"bod y swyddogion mewn lleoliad addas yn y sefydliad, a gyda digon o statws, er mwyn cael perthynas dda ag adrannau a staff ar draws y sefydliad, a dylanwad cryf ar eu gwaith lle bo angen"

Yn sicr mae symud diweddar y gwasanaeth iaith i fod yn rhan o'r gwasanaeth Democratiaeth yn rhoi cyfle i rôl y swyddog iaith fod mewn lleoliad cryfach o fewn y Cyngor ac yn cynnig

trosolwg o weithgareddau a phrif feysydd trafod strategol mewn modd nad oedd yn bosib fel gwasanaeth ar wahân.

Mae lleoliad dau swyddog iaith o fewn y tîm Dysgu a Datblygu hefyd yn sicrhau cyswllt rheolaidd gyda staff o bob rhan o'r Cyngor.

Mae gennym hefyd nifer o swyddogion sydd yn cymryd cyfrifoldeb drostynt eu hunain i sicrhau cydymffurfiaeth ac i ddylanwadu ar eraill. Mae tîm y we a'r tîm cyfathrebu yn enghreifftiau da o hyn, yn sicrhau bod deunyddiau yn cael eu cyhoeddi yn unol a'r Safonau, ac yn cynghori swyddogion eraill ar arfer gorau, gan ddim ond gysylltu gyda'r uned iaith yn achlysurol i wirio neu gael gadarnhad ar egwyddorion gweithredu.

Lle mae lle posib i wella, ac sydd yn plethu gyda'r pwynt a wneir uchod ynghylch rôl yr Aelodau Cabinet a Rheolwyr, yw wrth gymryd y cam ychwanegol a bod swyddogion gweithredol ac arbenigol yn cael eu cynnwys yn ddigon buan wrth gynllunio a gweithredu prosiectau er mwyn sicrhau ein bod yn gwneud y mwyaf o bobl cyfle i hybu a hyrwyddo'r Gymraeg.

2.4 Cymell pobl i ddefnyddio gwasanaethau Cymraeg

Mae casglu gwybodaeth ystyrion am ddefnydd iaith unigolion wrth ddefnyddio gwasanaethau, a meddwl am ffyrdd o ddylanwadu ar eu defnydd, yn anodd, ac mae'r adroddiad yn cydnabod bod *“ymddygiad defnyddwyr yn gymhleth – wedi ei seilio ar oes o ragdybiaethau a phrofiadau blaenorol, ac yn dilyn patrymau seicolegol sy'n anodd eu newid.”*

Nid yw hon yn broblem newydd na dieithr. Mae'r adroddiad yn nodi bod mwyafrif y bobl a holwyd yn dal i ffafrio defnyddio'r Saesneg wrth ddefnyddio gwasanaethau cyhoeddus, gyda dim ond 33% (ar lefel Cymru gyfan) yn nodi y byddai'n well ganddynt ddelio gyda sefydliadau cyhoeddus drwy gyfrwng y Gymraeg.

O safbwynt Gwynedd, gallwn weld o'r ychydig dystiolaeth sydd gennym bod defnydd o'r Gymraeg yn uchel ymysg defnyddwyr wyneb yn wyneb, ac ar y ffon, lle mae cyswllt uniongyrchol gydag aelod o staff, ond bod arferion pobl wrth lenwi ffurflenni ac wrth ddefnyddio hunanwasanaeth ychydig yn wahanol.

Rydym yn edrych yn gyson ar ffyrdd o symleiddio ffurflenni a thafllenni er mwyn sicrhau eu bod mor hawdd a phosib i ddeall, ac mae'r Swyddog Dysgu a Datblygu'r Gymraeg wedi bod yn edrych yn ddiweddar sefydlu arddull tŷ, ac ar ddefnyddio egwyddorion Cymraeg Clir, ond dylem hefyd ystyried pa ddulliau eraill y gallem ei defnyddio – ac yn enwedig o ran theori ymddygiad – i gynyddu defnydd o wasanaethau di-gyswllt.

3. Argymhellion am gamau gweithredu:

Cyffredinol

- Edrych ar gynnal sesiynau gwybodaeth ac atgoffa er mwyn sicrhau bod rheolwyr a phenaethiaid yn ymwybodol o **holl** ofynion y Safonau a sicrhau negeseuon cyson am feysydd penodol.

Deall perfformiad

- Adnabod ac ystyried dulliau gwahanol o ddeall perfformiad y Cyngor o safbwynt hyrwyddo'r Gymraeg
- Ystyried casglu gwybodaeth gan adrannau unigol am gydymffurfiaeth drwy holiadur hunan-fonitro

Arbenigwyr

- Codi ymwybyddiaeth am ymgynghorol y swyddogion iaith

Cymell defnydd

- Ystyried pa ddata fyddai'n ddefnyddiol i ni ei gasglu er mwyn dangos defnydd y cyhoedd o wasanaethau Cymraeg.
- Ystyried defnydd o theori ymddygiad i ddylanwadu ar ddefnydd gwasanaethau digyswllt

4. Yr hyn a geisir gan y Pwyllgor?

Gofynnir i aelodau'r Pwyllgor ystyried cynnwys yr adroddiad hwn, a'r argymhellion gweithredu a nodir gan y Swyddog, gan gynnig unrhyw sylwadau perthnasol neu argymhellion o ran blaenoriaethu gwaith.